کاری کرێگرتە و سەرمایە

کارل مارکس

وەرگێڕانی: محەمەد زاری

لە شوێنگەلێکی زۆرەوە سەرزەنشتیان کردووین (و پیتک و ڕەخنەیان لێگرتووین) لەسەر ئەوەی بۆچی ئەو پەیوەندییە ئابورییەمان ڕوونەکردووەتەوە کە بنچینەی بناغەی مادیی ئێستان لەنێو خەباتی چینایەتی و نەتەوایەتیدا. لەم بارەیەوە بە شێوەیەکی خێرا هەتا ئەو جێیە دواوین کە ئەم پەیوەندیاینە بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ بوونەتە هۆی کێشمەکێشە سیاسییەکان.

لە پێش هەر شتێکەوە ئەوە پێویست بوو، خەباتی چینایەتی لە پرۆسەی ڕۆژانەدا لێکبدرێتەوە و بە شێوەیەکی هەستپێکراو لەسەر بنەمای ئەو ماتریاڵە مێژووییانەی کە ڕۆژبەڕۆژ زیاد دەبن، ئەوە پیشان بدەین کە تێکشکاندنی چینی کرێکار، کە شۆڕشەکانی شوبات و ئازاری ئەنجامدا(١)، مانای تێکشکاندنی نەیارەکانیشی بووە (ئەو نەیارانەش بریتیبوون لە کۆماریخوازانی بۆرژوا لە فەرەنسا و ئەو بۆرژوا و جوتیارانەی کە لە تەواوی کیشوەری ئەورووپادا دژ بە حکومەتی فاشیستیی فیوداڵی دەجەنگان.) هەروەها ئەوەش بسەلمێنرێت، کە سەرکەوتنی (کۆماری ناوەندی) لە فەرەنسا بە مانای شکستی ئەو نەتەوەیە بوو کە بە هەڵگیرسانی ویستی سەربەخۆیەتیی قارەمانێتییان، وەڵامی ئەرێنییان داوەتەوە بە شۆڕشی شووبات. لە کۆتاییدا ئەورووپا بە هۆی شکستی کرێکارە شۆڕشگێڕەکانەوە، دیسانەوە بووەوە بە کۆیلەی دوو جەمسەرە کۆنەکەی خۆی، ئەوانیش کۆیلەی بەریتانیا و ڕووس. کێشمەکێشەکانی حوزەیران لە پاریس و هەرەسهێنانی ڤییەنا و تراژیدی- کۆمیدیی تشرینی دووەمی ١٨٤٨ لە بەرلین و هەروەها هەوڵی نائومێدانەی پۆڵۆنیا، ئیتالیا و هەنگاریا و برسیکردنی ئیرلەندا، -ئەمانە ئەو ڕاستییە سەرەکییانە بوون کە خەباتی چینایەتیی نێوان بۆرژوازی و چینی کرێکار لە ئەورووپا بە بە چڕی پیشاندەدەن، ئێمە لەسەر بنەمای ئەم ڕووداوانە دەرمانخست کە هەر بزاوتێکی شۆڕشگێڕانە تەنانەت گەر ئامانجەکانیشی هێشتا لە خەباتی چینایەتی زۆر دوور بێت، هەتا ئەو دەمەی کرێکاری شۆڕشگێڕ سەرنەکەوێت، مەحکوومە بە شکست- هەر چەشنە ڕیفۆرمێکی کۆمەڵایەتیی وەک یۆتۆپییەک

(utopie) دەمێنێتەوە تا ئەودەمەی لە نێوان شۆڕشی کرێکاری و دژی شۆڕشی فیودالّی بە شێوەیەکی چەکدارانە و لە ئاستی جیهاندا، شەڕێک ڕوویندەدابێت و هێزەکانی خۆیان تێدا تاقی نەکردبێتەوە. بەلجیکا و سویسرا لە تابلۆی گەورەی مێژوودا، وەکو دوو پەڵەی بچووکی ڕەنگین و خەمهێنەر و لە هەمانکاتدا وەک کاریکاتێر و مژارێکی گاڵتەجاڕ خۆی دەنوێنێت؛ یەکێکیان نمونەی پاشایەتیی بۆرژوازییانەیە و ئەوی تریشیان کۆمارێکی بۆرژووازییانەیە، دوو حکوومەت کە پێیانوابوو لەنێو خەباتی چینایەتی و شۆڕش لە ئەورووپادا جیێیان نابێتەوە.

هەنوکە دوای ئەوەی خوێنەرانی ئێمە لە چۆنیەتیی گەشە و پەرەسەندنی خەباتی چینایەتی لە ساڵی ١٨٤٨ لە شێوە مەزنە سیاسییەکانیدا گەیشتوون، وەختی ئەوە هاتووە زیاتر بچینە نێو بنجوبناوانی ئەو پەیوەندییە ئابورییانەوە کە هەم بوونی بۆرژوازی و دەسەڵاتە چینایەتییەکەی لەسەر ڕاوەستاوە و هەم بوونی کۆیلەیی کرێکارانیش.

لە سێ بەشدا بەچڕوپڕی باسی ئەم چەند مژارە دەکەین:

١- پەیوەندیی نێوان کاری کرێگرتە و سەرمایە، کۆیلەیی کرێکار، باڵادەستیی سەرمایەدار.
٢- هەرەسهێنانی حەتمیی چینە ناوەندییەکانی بۆرژوازی(وەک ئەوەی ناسراون بە جەماوەر) و چینی ناوەند لە سیستەمی کرداری.
٣- ژێردەستبوون لە بازرگانییدا و چەوساندنەوەی چینەکانی بۆرژوازی لە وڵاتە جۆربەجۆرەکایی ئەورووپادا، لەلایەن دەسەڵاتە سەرەڕۆکانی بازاڕی جیهانی- بەریتانیا.

مەبەستمان ئەوەیە، هەوڵبدەین بە زمانێکی سادە و ساکار بنوسین، تەنانەت سەرەتاییترین مەفهوومەکانی ئابوریی سیاسی نەکەین.

دەمانەوێت کرێکاران لە قسەکانمان تێبگەن، بەتایبەتی ئەو دەمەی کە لە ئەڵمانیا بە شێوەیەکی سەرسوڕهێنەر نەزانی و سەرلێشێواوی سەبارەت بە مەفهومەکانی پەیوەندیدار بە سادەترین پەیوەندییەکانی ئابوریی دەسەڵاتیان هەیە؛ هەر لە پارێزەرە دیارەکانی سیستەمەکەوە بگرە هەتا سۆسیالیستە پەرجووگەرەکان و هەڵکەوتە سیاسییە سەیر و سەمەرەکان. ڕادەی ئەم جۆرە کەسانە لە ئەڵمانی لێکپچڕاون، زیاترە لەو کەسانەی کە خۆیان بە باوکی نیشتیمان دەزانن. کەوایە ئێستا لە سەر مژاری یەکەم دەدوێین.

هەقدەست(کرێ) چییە؟ چۆن دیاری دەکرێت؟

ئەگەر لە چەند کرێکارێک بپرسین:"ئەو هەقدەستەی وەریدەگرن چەندە؟" یەکێکیان وەڵامدەداتەوە"من ڕۆژانە یەک شیلینگ(٢)وەردەگرم." یەکێکی تر دەڵێت"من دوو شیلینگ وەردەگرم و ... هتد. کرێکاران بە پێی ئەو کارەی ئەنجامیدەدەن وەڵامی جۆراوجۆر دەدەنەوە. بۆ نموونە یەکێکیان قوماش دەچنێت و ئەوی دیکەیان لە چاپخانە کاردەکات. بەڵام سەرەڕای ئەو وەڵامە جۆراوجۆرانەیان، هەموویان لە خاڵێکدا هاوبەشن؛ ئەویش ئەوەیە کە هەقدەست بریتییە لەو بڕە پارەیەی کە خاوەنکارەکە لە بڕی ماوەیەکی دیاریکراوی کاردا بە کرێکاری دەدات.

لە ئەنجامدا وا دێتە پێشچاو کە سەرمایەدار کاری کرێکارەکە بە پارە دەکرێت و ئەویش لەبری بڕە پارەیەک کارەکەی دەفرۆشێت. بەڵام ئەمە تەنیا ڕواڵەتی مەسەلەکەیە. چونکە ئەوەی کرێکار دەیفرۆشێت هێزی کارەکەیەتی. ئەو دەستی کارە سەرمایەدار بۆ ڕۆژێک، هەفتەیەک، مانگێک.... دەکرێت و دوای کڕینی بە مەجبورکردنی کرێکار بە کارکردنی لە ماوەیەکی دیاریکراودا سەرفیدەکات. بەو پارەیەی کە سەرمایەداران هێزی کاری کرێکارانی کڕیوە(بۆنمونە دوو شیلینگ)، کرێکاران دەتوانن شتی دیکە بکڕن بۆنمونە دەتوانن بڕێک شەکر بکڕن. ئەم دوو شیلینگەی کە لەبری دوانزە کاتژمێر کەڵکوەرگرتن لە هێزی کار دراوە، بریتییە لە نرخی دوانزە سەعات کار. بەم پێیەش هێزی کار کاڵایە، کاڵایەکە وەکو شەکر یان هەر شتێکی دیکە، بەڵام هێزی کار بە کاتژمێر دیاری دەکرێت و شەکر بە تەرازوو.

کرێکاران کاڵاکانیان واتە هێزی کار لەگەڵ کاڵای سەرمایەدار واتە پارە، دەگۆڕنەوە و ئەم گۆڕینەوەیە بە گوێرەی پەیوەندییەکی دیارییکراو بە ئەنجام دەگات. پارەیەکی دیاریکراو لە بەرامبەر کاتێکی دیاریکراو بەئەنجام دەگات. پارەیەکی دیاریکراو لە بەرامبەر کاتێکی دیاریکراوی کەڵکوەرگرتن بە هێزی کار. بۆنمونە دوو مارک بۆ دوانزە کاتژمێر کاری چنین، بەڵام ئەم دوو مارکە ناسێنەری هەموو هەموو ئەو کاڵایانەی دیکە نییە کە دەکرێت پێی بگوترێت؟ هەر بۆیە لە ڕاستییدا کرێکار کاڵایەکی گۆڕیوەتەوە. سەرمایەدار بە دانی دوو مارک بە کرێکار لەڕاستییدا دوو مارک ناسێنەری ئەو پەیوەندییەی کە بەگوێرەی هێزی کار لەگەڵ کاڵاکانی دیکە دەگۆڕێتەوە، واتە بریتییە لە بایەخی ئاڵوویری هێزی کار. بایەخی ئاڵوویری کاڵایەک کە بە پارە هەژماردەکرێت، بریتییە لە هەمان نرخی کاڵا. هەر لێرەدا دەتوانین بڵێین: هەقدەست بریتییە لەو ناوە تایبەتییەی کە بۆ نرخی هێزی کار دانراوە. کە ئەگەر بەگوێرەی عادەت پێی دەگوترێت نرخی کار، لەڕاستییدا بریتییە لەو ناوە تایبەتییەی کە بەم کاڵایە دەدرێت. کاڵایەک کە تەنیا لە گۆشت و خوێنی مرۆڤدایە.

بۆنمونە، با کرێکارێکی بەشی چنین بێنینە پێشچاو. سەرمایەدار کەرەستەکانی تایبەت بە چنینی پێدەدات، کرێکاریش دەستبەکار دەبێت و کووتاڵ بەرهەمدەهێنێت. سەرمایەدار دەست بەسەر پارچەکەدا دەگرێت. وای دادەنێین کە بە بیست مارک دەیفرۆشێت، ئایا کرێ و هەقدەستی کرێکارەکە بەشێکە لە پارچەکە، یانی بەشێکە لە بیست مارکەکە؟ نەخێر، بە هیچ شێوەیەک. کرێکارەکە هەقدەستی خۆی زۆر لەوە پێشتر کە پارچەکە بفرۆشێت بەدەستهێناوە، تەنانەت ڕەنگە زۆر پێشتر لەوەی کە کوتاڵەکەش چنرابێت. کەوایە سەرمایەدارەکە هەقدەستەکە لە پارەی کوتاڵە فرۆشراوەکە نادات، بەڵکو لەو پارەیەی کە پێشتر هەیبووە دەیدات، هەر بەو جۆرەش کە کەرەستەی چنین هی کرێکارەکە نییە و بەهۆی سەرمایەدارەکەیەوە دەخرێتە بەردەستی، کاڵاکانی دیکەش کە کرێکار لەبری فرۆشتنی کاڵای خۆی -هێزی کار- وەریدەگرێت، لەلایەن کرێکارەکەوە لە لایەن کرێکارەکەوە بەرهەمنەهاتووە. ڕەنگە سەرمایەدارەکە هیچ کڕیارێکیش بۆ کوتاڵەکەی نەدۆزێتەوە، ڕەنگە پارچەکە بە قازانجێکی زۆر لە چاو ئەو هەقدەستەی کە بە کرێکارەکەی داوە بفرۆشێت. تەواوی ئەمانە هیچ پەیوەندییەکیان بە کرێکارەکەوە نییە، سەرمایەدارەکە بە کەڵکوەرگرتن لە بەشێکی سامانە سەرەتاییەکەی، واتە بەشێک لە سەرمایەی خۆی‌ن هێز یان هێزی کاری کرێکار دەکرێت. هەر بەو شێوەی کە بە بەشێکی دیکەی سەرمایەکەی شمەکە خاو و سەرەتاییەکەی وەک دەزوو و کەرەستەی کاری کڕیوە. دوای ئەوەی ئەم شتانەی کڕی (کڕینی هێزی کاری پێویست بۆ بەرهەمهێنانی کووتاڵیش دەگرێتەوە) ئەوە تەنیا بەهۆی کەرەستەی خاو و ئامرازەکانی کار کە هی خۆیەتی، دەستدەداتە بەرهەمهێنان. ئاساییە کە ئامرازەکانی

کار، کرێکاریش دەگرێتەوە. بەشداربوونی کرێکارەکە لە بەرهەمەکە، یان لە نرخەکەیدا هێندەی بەشداربوونێتی لە بەرهەمهێنانەکەدا.

هەربۆیە کرێ ئەو بەشە نییە کە کرێکار لە بەرهەمهێنانی کاڵاکەدا لە ئەستۆی گرتووە، بەڵکو بەشێکە لەو بەرهەمەی کە لەوەوپێش سەرمایەدار هەیبووە و دوارتیش ڕادەیەکی دیارییکراو لە هێزی کاری پێ کڕییوە.

لێرەوەیە کە دەڵێن؛ هێزی کار کاڵایەکە کە خاوەنەکەی (واتە کرێکار) بە سەرمایەداری دەفرۆشێت. بەڵام لەبەرچی دەیفرۆشێت؟ بۆ ئەوەی بتوانێت بژی. بەکارهێنانی هێزی کار، چالاکییەکی تایبەتی ژیانی کرێکارە و لە هەمان کاتدا نیشانەی بەردەوامیی ژیانێتی. کرێکار هێزی کاری خۆی بە کەسێکی تر دەفرۆشێت بۆ ئەوەی پێداویستییەکانی ژیانی خۆی پێ دابین بکات. کەوایە هێزی کار بۆ کرێکار بریتییە لە ئامرازێک بۆ دابینکردنی ژیانی.

کرێکار، کار دەکات تا بژی. ئەو کارە وەک بەشێک لە ژیانی تەماشا ناکات و زیاتر وەکو قوربانییەکانی نێو ژیانە. کارەکەشی کاڵایەکە کە دەیدات بە یەکێکی تر. هەر بۆیە ئەو شتە کە بەرهەمیدێنێت نابێت بە ئامانجی هەڵسوڕانی. ئەوەی کە کرێکار بۆخۆی بەرهەمیدێنێت، ئەو ئاوریشمە نییە کە دەیچنێت، یاخود ئەو زێڕەی کە لە کانەکان دەریدەهێنێت، یان ئەو کۆشکەی دروستیدەکات، بەڵکو بریتییە لە هەقدەستەکەی. ئاوریشم و زێڕ و کۆشک بۆ ئەو دەبن بە ڕادەیەکی دیارییکراو لە پێداویستییەکانی ژیان. بۆ وێنە ڕەنگە بینە جلوبەرگ، سکەیەکی مس یان کوخێک. کرێکارێک کە دوانزە کاتژمێر دەچنێت یان دەڕیسێت یان دەتاشێت یان دەسمێت، یان خشت لەسەر خشت دادەنێت، بەرد دەتاشێت، دەیانگوێزێتەوە و ....هتد، ئایا هەموو ئەو کارانە وەک بەشێک لە ژیانی تەماشادەکات؟ بێگومان نەخێر، بەپێچەوانەوە ژیانی ئەو لەوکاتەوە دەستپێدەکات کە ئەم بەشەی ژیانی کۆتایی پێ دێت. ژیانی ئەو بریتییە لەو دەمەی کە بۆ سەر مێزی خواردن و خواردنەوە دەچێت یان ئەو دەمەی دەچێتە نێو نوێنەکەی. دوانزە کاتژمێر بۆ ئەو بە مانای چنین و ڕستن و سمین... نییە، بەڵکو بە مانای بەدەستهێنانی ئەو شتەیە کە مۆڵەتی ئەوەی پێ دەدات بچێتە سەر مێزی خواردن و خواردنەوە و چوونە نێو نوێن.

گەر کرمی ئاوریشم بۆ ئەوە بتەنێت کە ژیانی وەک کرمێک بباتە سەر، دەبێت بە کرێوەرگرێکی تەواوەتیی. هێزی کار هەمیشە کاڵا نەبووە. کاریش هەمیشە کاری کرێگرتەیی واتە کاری ئازاد نەبووە. کۆیلە، هێزی کارەکەی بە خاوەنکۆیلە نەدەفرۆشت. هەر بەو چەشنەی مانگایەک چالاکیی خۆی بە جوتیار دەفرۆشێت. کۆیلە و هێزی کارەکەی بۆ هەمیشە بە خاوەنەکەی فرۆشراون. کۆیلە ئەو کاڵایەیە کە لەلایەن خاوەنکارەکانەوە ئاڵوێر یان ئاڵوگۆڕدەکرێت. ئەو خۆی کاڵایە. بەڵام هێزی کارەکەی کاڵای ئەو نییە. ڕەعییەت تەنیا بەشێک لە هێزی کارەکەی دەفرۆشێت. ئەوە ڕەعییەت نییە کە لە خاوەن زەوییەکە هەقدەست وەردەگرێت، بەپێچەوانەوە خاوەن زەوییەکە باجی لێ دەسێنێت.

ڕەعییەت بەستراوەتەوە بە زەوی و بۆ خاوەنزەوی کار دەکات، وەلێ کرێکاری ئازاد خۆی دەفرۆشێت و ئەویش بەشێوەیەکی بەشبەش. کرێکار ٨،١٠،١٢،١٥ کاتژمێر لە ژیانی خۆی ڕۆژانە بە باشترین کڕیار دەفرۆشێت. یانی بە خاوەنی کەرەستەسەرەتاییەکان و پێداویستییەکانی ژیان کە هەمان سەرمایەدارە. کرێکار نە موڵکی کەسێکە و نە بە زەوییشەوە بەستراوەتەوە، بەڵکو ٨،١٠،١٢،١٥ کاتژمێر لە ژیانی موڵکی ئەو کەسەیە کە لێی دەکڕێت. هەرکاتێک کرێکارەکە بیەوێت واز لە سەرمایەدارەکە دێنێت و

سەرمایەدارەکەش هەرکات زانیی کە کرێکارەکە قازانجی نییە یان کەمتر بەو قازانجە بەرهەمدەهێنێت کە بۆ خۆی دایناوە، دەریدەکات، وەلێ کرێکار کە تەنیا سەرچاوەی داهاتەکە فرۆشتنی هێزی کارەکەیەتی، گەر ژیانی بوێت ناتوانیت واز لە تەواوی چینی کرِیاران واتە چینی سەرمایەدارەکان بهێنێت. کرێکار بە چینی سەرمایەدارانەوە بەستراوەتەوە. هەروەها دۆزینەوەی کرِیارێکی باش لەنێو ئەم چینەدا، ئەرکێکە دەبێت خۆی بیکێشێت.

پێش ئەوەی لەنزیکەوە پەیوەندیی نێوان سەرمایەدار و کاری کرێگرتە شیبکەینەوە، بە شێوەیەکی کورت باس لەو شتە گشتییانە دەکەین کە لەسەر دیاریکردنی هەقدەست کاریگەرییان هەیە.

وەک دیتمان، هەقدەست نرخی کاڵای (هێزی کار)ـە. هەر بۆیە دیارایکردنیشی لەسەر بنەمای هەمان یاساکانی دیاریکردنی کاڵاکانی دیکە. لەم کاتەدا ئەم پرسیارە دێتە پێشەوە، کە کاڵایەک چۆن دیاریدەکرێت؟

پەراوێز:

١- ئەو شۆڕشانەی کە لە ٢٣ و ٣٤ی شووباتی ١٨٤٨ لە پاریس و ١٣ی ئازار لە ڤیەنا و ١٨ی ئازار لە بەرلین.
٢- (شیلینگ) دراوێکی ئینگلیزییە، لە ئێستادا دۆلارێک سەت ئەوەندەی شیلینگێکە.

....

مارکس کاری کرێگرتە و سەرمایەی بە پێنج بەش لە ڕۆژنامەی (نیڤە ڕینیشێ زێیتوونگ)، لە نیسانی ١٨٤٩ بڵاو کردووەتەوە. ئەم نوسراوانەش لەسەر بنەمای ئەو کۆنفرانسانەی کە مارکس لە یەکێتیی کرێکارانی ئەڵمانیا لە "برۆکسل" پێکیهێنان، نوسراون. پاش چەند جارێک چاپکرنی بە شێوەی نامیلکە، ئەنگڵس هەستا بە چاپکردنی لە دووتوێی نامیلکەیەکدا بە تیراژی دە هەزار دانە لەگەڵ نوسینی پێشەکییەکی تێروتەسەلی خۆیدا. لێرەدا تەنیا بەشی یەکەمی پێنج بەشەکەم وەرگێڕاوە: http://marxengels.public-archive.net/fa/ME0533fa.html